

Talesprogsudvikling og dens indlejring i samfundsmæssige forandringer 1800-2000

Gregersen, Frans

Published in:

Talemål etter 1800. Norsk i jamføring med andre nordiske språk

Publication date:

2015

Document version

Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):

Gregersen, F. (2015). Talesprogsudvikling og dens indlejring i samfundsmæssige forandringer 1800-2000. I H. Sandøy (red.), *Talemål etter 1800. Norsk i jamføring med andre nordiske språk* (s. 59-87). [4] Oslo: Novus forlag.

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/301336784>

Talesprogsudvikling og dens indlejring i samfundsmæssige forandringer 1800–2000

Chapter · December 2015

CITATIONS

0

READS

9

1 author:

[Frans Gregersen](#)

University of Copenhagen

48 PUBLICATIONS 125 CITATIONS

SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

A theory of the humanities [View project](#)

The LANCHART project [View project](#)

Talesprogsudvikling og dens indlejring i samfundsmæssige forandringer 1800-2000

Frans Gregersen

Sammendrag

1 Indledende overvejelser

1.1 Eksternt og internt i sprogforandringsteorien

I Gerritsen and Stein 1992, som indledte en ny æra for undersøgelser af syntaktiske forandringsprocesser, hedder det allerede i indledningen:

”In fact, the very dichotomy between ”external” and ”internal” has as its long-standing theoretical underpinning the idea that it is possible and useful to hypostasize an abstract, non-observable entity as something logically separate from use, speakers and speech community. If we do as most linguists probably do, i.e. accept the useful existence of that figment, then the borderline between the two terms under discussion seems at first to be perfectly clear: the locus of a given force decides on which side of the fence it belongs. However, the abstract system, too, is located in society, is a social possession – which annihilates the usefulness of this criterion of location in society.” (Gerritsen and Stein 1992: 8.)

Denne tankegang sigter naturligvis til at strukturalismens skel mellem sprogbrug og sprogsystem er blevet nærmest videnskabsdefinerende: Lingvister af alle slags gør ’as most linguists probably do’, dvs. de accepterer skellet som den grundlæggende arbejdshypotese. I det følgende vil vi gøre det modsatte: Sætte spørgsmålstegn ved dikotomiens brugbarhed i en diskussion som i stedet forsøgsvis anbringer talesprogsudviklinger i en samfundsmæssig ramme for at se på hvilken relation der kan påvises, antydes, muliggøres.... Hvis man erstatter et abstrakt sprogsystem med en *usage based* sprogvidenskab som relativiserer skellet mellem system og brug, tilsætter en god dosis sprogholdningsteori og et skvæt makrosociolingvistik, så har man opskriften på den variationslingvistiske ret der vil blive serveret nedenfor. Om den er for rå endnu, eller overkogt – det vil jeg overlade til læseren at bedømme.

Der kan skelnes mellem to betydninger af termen *ekstern*:

Den ene har at gøre med sprogets opdeling i mere eller mindre sammenhængende delsystemer. For diskussionen nedenfor får vi brug for i det mindste at arbejde med: pragmatik, syntaks, morfologi, segmentalfonetik og ditto fonologi og endelig prosodi. I forhold til hvert enkelt af disse 'lag' i sproget vil man kunne tale om at noget som opstår i et andet lag, er *eksternt i forhold til* det første. Eksternt betyder her altså *niveaueksternt* men ikke *sprogeksternt*. For så vidt der opstår en påvirkning fra det andet lag til det første, er der således tale om en niveauekstern udvikling – den oprindelige ændring er ikke opstået i laget selv. Den omtalte mediering mellem lag i sproget er temaet for sidste sektion.

Den anden type af ekstern påvirkning handler om hvad der sker med og i det omgivende samfund i historisk og sociologisk forstand. Der er forskel på sproglige data og sociologiske og hvis man ikke anerkender dette, kan man ikke forstå samspillet mellem dem. Der er altså her netop tale om *sprog-eksterne* faktorer. Denne type indflydelse er både vigtigere at fange og mere besværlig at have at gøre med: Enhver ved at erobringer og krige skaber ændringer i samfund. De kan også skabe ændringer i fordelingen af sprog i et givet samfund, jf. den glimrende gennemgang i Renfrew 1989. Da spanierne erobrede Sydamerika fik denne verdensdel del i et nyt sprog som efterhånden er blevet dominerende. Det ændrede så i tur og orden også spansk. Der er i den forstand tale om det Nikolas Coupland meget adækvat har talt om som *sociolingvistiske forandringer* for at skille dem ud fra de velkendte *sprogforandringer* (Coupland 2009: 43).

Hvordan begrebet sociolingvistisk forandring skal forstås i forhold til begrebet sprogforandring er en løbende diskussion men en operationel definition kunne være at det første er forskydninger i hvordan sprog bruges og opfattes mens det sidste skal fange forskydninger i kodningen af det pågældende sprog. Man kan udmærket mene at vi på denne måde netop reproducerer skellet mellem internt og eksternt ved at arbejde med en definition af sprogforandringer som forudsætter et systemskifte, mens de sociolingvistiske forandringer 'kun' vedrører sprogbrugen, dvs. f.eks. kvantitative mønstre eller fordelinger af sprogræk der knytter sig til forskellige nationalsprog i et sprogsamfund (angliceringen af universiteternes sprog er et eksempel). Eksempelvis anfører Gro-Renée Rambø det paradoks at det norske sprog nu i 2000-årene i *hovedtræk* er det samme som i 1600-tallet, mens sprogsamfundet omkring det er radikalt forandret (Rambø 2014: 24). Det viser afstanden mellem en internalistisk og en eksternalistisk tilgang til sprogforandring. Sproget, dvs. sprogsystemet, er det samme, men udnyttelsen af det i kommunikative situationer har ændret sig radikalt. Men har det sidste slet ingen virkninger på det første?

Hvis man vil mediere mellem de to yderpunkter, må man tage teoretisk stilling. Det gør vi her. Der forudsættes i det følgende ikke noget uoverstigeligt skel mellem sprogbrug og sprogsystem, men en løbende overførsel til og ajourføring af det andet i kraft af ændringer i den første. Netop en niveaudelt sprogopfattelse kan skelne mellem centrale og perifere dele (bl.a. baseret på frekvens) og mellem niveauer der forandrer sig trægt (morfologi f.eks.) og niveauer der er i konstant bevægelse (leksikon f.eks.). I teksten nedenfor vil det blive en hovedopgave at tematisere hvordan eksterne forandringer i sprogsamfund sætter sig igennem i sprog uden at underspille det vigtige i at studere netop de sociolingvistiske forandringer i sig selv.

1.2 Problemstilling

Hvordan medieres eksterne årsager såsom demografiske forandringer (den demografiske transition), historiske processer i form af urbanisering og intern og ekstern migration samt medialisering på den ene side og bevidstheds-skred fokuseret omkring en række begivenheder på den anden side således at de kan udgøre virkende årsager til sproglig variation og forandring i talesproget i sprogsamfund i perioden 1800-2000? Hvorledes medieres årsagerne ned (eller op) gennem det sproglige system fra interaktion til struktur, fra pragmatik til prosodi?

Fremstillingen er problematiserende snarere end factsfremvisende. Der er skrevet adskillige værker, hvortil der her henvises en gang for alle, som tilsammen dækker vigtige aspekter af udviklingen i Europa. De fleste af disse arbejder sammenfatter udviklingen især i den seneste del af perioden under overskrifter som 'standardisering' eventuelt 'standardisering med demotivering' eller 'afdialektisering' (Auer og Hinskens 1996, Auer 2000 og Auer 2005, Mattheier 1997, Pedersen 2003, Coupland og Kristiansen 2011). Skulle der være nogen særlig merit for fremstillingen her, er det den at den rejser det mere grundlæggende spørgsmål om hvad – om noget – der betinger disse sproglige udviklinger. Den artikel som denne fremstilling ligger tættest på, er (naturligvis, jf. note 1 på næste side) Inge Lise Pedersens historiske oversigt i Pedersen 2010 hvor det på meget få sider lykkes at give et fornemt overblik over forskelle og ligheder i udviklingen af de tre centrale nordiske stater i den her afgrænsede periode.

2 Eksterne faktorer: kandidater til påvirkning af den sproglige udvikling

2.1 Historiske processer

På Sprogforandringscentret, DGCSS/LANCHART, hvor vi arbejder med sprogsamfundet Danmarks forandring især i perioden 1900-2010, har vi valgt at fokusere på følgende fire processer¹:

- Industrialisering og urbanisering
- Intern og ekstern migration
- Medialiseringsprocesser
- Socialisationsprocesser .

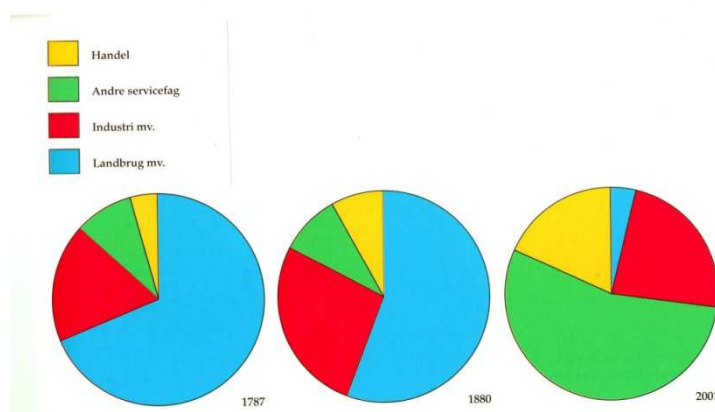
2.1.1 Industrialisering og urbanisering, med Danmark som eksempel

Ved periodens start i 1800 var befolkningens erhvervsfordeling og bosættelse den samme som den havde været i en meget lang periode forud for denne. Ved periodens slutning er der vendt op og ned på dette forhold. I tre lagkager som viser befolkningens erhvervsfordeling 1787, hvor vi har pålidelige tal fra folketællingen (Johansen 2002:91), 1880 hvor industrialiseringsprocessen brølede derudad i Danmarks hovedstad København², og i 2001 hvor informationssamfundet har meldt sin ankomst, kan man få et billede af det, sml. figur 1.

I 1787 ser vi det danske landbrugssamfund. Der er imidlertid allerede en begyndende industri, men den er ikke koncentreret om de store byer endnu. Industrialiseringen har i 1880 gjort et stort indhug i det antal mennesker som direkte lever af landbrug; kun handelen er vokset, andre servicefag har den samme størrelse som ca. 100 år før. Heroverfor viser 2001 et helt andet billede af Danmark: Handel og især 'andre servicefag' dominerer så voldsomt at antallet ansatte i landbrugssektoren er minimalt. Også industrien har tabt andele i forhold til 1880. Når man ser på lagkager af denne art, skal man gøre sig klart at de faktiske tal for f.eks. antal beskæftigede i industrien faktisk vokser helt til 1980'erne (Johansen 2005: 75). Det er *andelen* der falder. Det skyldes at arbejdsstyrken vokser hurtigere i andre sektorer og i det hele taget vokser.

¹ Arbejdet med 'historieprojektet' ved DGCSS blev fra begyndelsen ledet af Inge Lise Pedersen og Frans Gregersen i forening mens alt det dokumentarisk-statistiske materiale oprindeligt blev indsamlet af Mads Stidsen og Andreas Stæhr. Arbejdet videreføres i samarbejde mellem Andreas Stæhr og Frans Gregersen. Alt arbejde på DGCSS er muliggjort af en bevilling fra Danmarks Grundforskningsfond hvilket hermed anerkendes med den største taknemlighed (DNRF63).

² Oslos sociolingvistiske udvikling er senest beskrevet af Karine Stjernholm i Stjernholm 2014.

Figur 1: Arbejdsstyrkens fordeling på de forskellige samfundssektorer i Danmark ved årstallene 1787, 1880 og 2001. Kilde: Johansen 2005: 55.

Der er tale om mindst to – forbundne – processer: på den ene side: fra landbrugssamfund til industrisamfund og videre til servicesamfund og på den anden side: fra en befolkning som overvejende bor spredt ud over landet, til en befolkning som alt overvejende bor i bymæssige bebyggelser, hvoraf én, København er helt dominerende. Hvad kan den afbildede langsomme proces betyde for den sproglige udvikling i samme periode? Den centralisering og urbanisering af befolkningen der sker i løbet af denne periode medfører at der bliver relativt langt færre mennesker til at opretholde geografiske forskelle i sproget end der er til at manifestere sociale forskelle inden for bybefolkningerne. Samtidig er en mængde processer som var afbildet og gengivet i de gamle dialekter, forsvundet uden at der er kommet nye til. Måder at høste, brygge og bage på (alt sammen dokumenteret med omhu og et teoretisk udgangspunkt i den tyske tradition for *Wörter und Sachen* (Wienecke Andersen 2014) for de danske ømåls vedkommende i *Ømålsordbogen*) er, hvis de overhovedet findes leksikaliseret i noget større omfang i dag, forandret til ukendelighed og er – ja, industrialiseret eller automatiseret for en stor del. De er dermed gjort usynlige og svære at benævne for selv dem der har glæde af deres resultater.

Industridanmark var her lige før og kan skimtes i tallene fra 1880³, men den samfundsform er allerede afløst af et samfund som domineres af handel og service, det man i teorien kalder tertiære erhverv. Industrisamfundet er et

³ 1880 er ikke noget godt skæringspunkt for lige at bese tallene for industridanmark. Det ville have været mere instruktivt med en lagkage fra 1965.

samfund med klassesdeling mellem håndens arbejdere og kapitalister. Arbejdere som oprindelig var (forarmede) husmænd og landarbejdere, flytter i stort tal til byen. Indvandrerne til den i Danmark helt dominerende by, København, kom næsten udelukkende fra øerne, dvs. Sjælland, Fyn og Lolland-Falster (se Johansen 2002: 162, table 5.19 og 5.20). De kan ikke forventes at have opgivet deres dialekt blot fordi de skiftede opholdsplads. Så meget desto mindre som de ofte bosatte sig hvor der var familie i forvejen – og per definition således en 'hjemlig' dialekt. Det er ikke kun nutidens såkaldte ghettodannelser der er etableret i kraft af kæde-migration. Det er imidlertid storbyen Københavns særlige funktion at skabe en klasse af dialekttalende om til en klasse af københavnsktalende. Jeg kan her kun give de groveste omrids af denne generelle proces, som ovenfor eksemplificeret ved danske forhold:

København ligger omgivet af vand, men ellers i fladt terræn og var derfor besværlig at forsvare gennem det meste af historien. Som i andre middelalderbyer blev der bygget befæstningsværker uden om byen. Men for at have mening skulle der ikke være bebyggelser uden for voldene. Man indførte derfor en såkaldt demarkationslinje hvorindenfor der ikke måtte bygges. Så kom industrialiseringen. Den kunne have koncentreret sig i andre byer og så eventuelt have transporteret resultaterne af fabrikkernes indsats til butikkerne i København. Københavns havn var også for lille. Man valgte imidlertid en anden løsning, man opgav voldene. Københavns arbejderkvarterer, Nørrebro og Vesterbro, skød op med ufattelig hast i løbet af perioden efter at man i 1853 havde opgivet demarkationslinjen som grænse for bebyggelse, men med særlig intensitet i 1880'erne og det første årti af det ny århundrede hvor havnen også blev udbygget. Der var tale om bebyggelser der både rummede (usle) boliger og lokale fabrikker, og de sidste var kun i mindre omfang så store at de svarede til de kul- og stålværker som de fleste ser som centrale for dannelsen af arbejderklassebevidsthed. Stordrift findes i det danske samfund kun på værfterne, på bryggerierne og i tobaksindustrien. Her adskiller den danske industrialisering sig kvalitativt fra den svenske og tyske idet der er få store industrivirksomheder og (stadig den dag i dag), mange små og mindre erhvervsvirksomheder og et traditionelt fokus på landbrugsmaskiner som dog efterhånden afløses af andre værktøjer. I øvrigt når det gennemsnitlige antal ansatte pr. virksomhed i Danmark sit højdepunkt så sent som i 1958 (for jern- og metalindustrien (værfterne) og tobaksindustrien) og 1989 (bryggerierne). I den tidlige periode fra 1872 til 1935 svinger gennemsnittet mellem 19 og 31 (se afsnittet Den danske industri i Johansen 2005: 75). Man kan overveje om talemålsudviklingen i Sverige i perioden kan knyttes til det billede af industrialisering omkring de store byer, værfter i Malmö og Landskrona, Volvo i Trollhättan osv, der her sættes op i modsætning til den danske udvikling. Forudsigelsen skulle da være at skellet

mellem arbejdernes talesprog og middelklassens blev grundlagt her og udbygget gennem de politiske bevægelser først og fremmest det bomstærke Socialdemokrati. Som bekendt har de danske socialdemokrater aldrig regeret alene; det har de svenske.

Det var i Danmark altså ikke en arbejdspladsorganisering (bortset fra de få nævnte meget store arbejdspladser), men snarere de fagforeninger der organiserede arbejderne på tværs af ansættelsessted, der drev arbejderbevidstheden frem i Danmark. Dvs. at netop fordi der var mange små arbejdspladser, muligvis med kæde-rekruttering af arbejdere blandt dem man kendte hjemme fra fødeegnen, har fagforeninger været afgørende for skabelsen af arbejderbevidsthed med tilhørende lekt. Det må have været dér måder at tale på voksede frem som i stedet for at bevare de omkring København liggende dialekters særtræk, erstattede dem med en egentlig sociolekt bundet til klassen. Når først det var sket, var den klasseopdelte by med til at opretholde de skabte skel.

Før 1853 var byrummet organiseret sådan at den væsentligste forskel lå mellem hvilken etage man boede i og ikke hvor man boede. Nu blev byen geografisk opdelt efter klasse. Med Københavnsområdet som eksempel igen: Østerbro og Frederiksberg fik den pæne portion, mens Nørrebro og Vesterbro blev rene arbejderkvarterer. Det svarer til opdelingen i Oslo mellem østkant og vestkant.

Københavns geografi har denne karakter indtil man i 1960'erne begynder at byforny med store udflytninger til omegnskommuner med lette trafikforbindelser til følge. De gamle arbejderkvarterer i København undergår i disse år en gentrificeringsproces som kendes fra alverdens andre storbyer, men det kan nemt snyde, for inde midt i de gentrificerede bydele findes en ny klassesdeling efter etniske linjer.

Det københavnske som var i byen i forvejen, og som vi kender fra Bredsdorffs tidlige forsøg på en lydskrift for dagligsproget (Bredsdorff 1817), kan efter Brink og Lund 1975 og Gregersen 1989 siges at være udkrystalliseret i en særlig lekt fra og med midten af 1800-tallet, dvs. lige før eksplosionen i byens indbyggertal begyndte. Argumentet er simpelt. Først på dette tidspunkt oversteg antallet af indbyggere født i København antallet af indflyttende. Det må være den da opståede københavnske lekt man har bygget videre på, og det har sikkert også været den der, da den efter en tid var blevet symbolbærende, har gjort det muligt at lægge sin 'bondskhed' af så snart man vandrede ind til byen. Måske har der ikke været tale om et særlig klart sprogskifte før i anden generation blandt de indvandrede, men så var det givetvis også gennemført, så var man københavner med K.

Der har sikkert været store kønsforskelle: De københavnske drenge fra arbejderklassen måtte tidligt ud at tjene i modsætning til pigerne, og det at de

har været buddrenge og mødt hovedsagelig voksne, kan have gjort disse velkendte 'svajere' til særlige bærere af den københavnske lekt.

Informationssamfundet er præget af handel og service og i den nordiske udformning af en ganske stor offentlig sektor. Handel og service er ikke nødvendigvis knyttet til byer, især it-båret service kan i princippet udføres hvor som helst fra, men det har vist sig at disse erhverv af andre grunde samles i klynger, og ganske ofte placeres disse klynger i tilknytning til eller midt i storbyer. Det kan skyldes de ansattes behov for anden service i form af offentlig børnepasning eller gode skoler, eller det kan skyldes de smidige net af tætte forbindelser mellem underleverandører og dem de leverer til; faktum er at informationssamfundet ikke har medført at storbyen er blevet et tilbagelagt stadium, tværtimod. For ganske få år siden (i 2008) passerede verdens befolkning den grænse at mere end halvdelen af os lever i byer.

Ekskurs: Københavns særlige placering i det danske sprogsamfund, en undtagelse i Norden?

København er den eneste storby i nogenlunde international målestok i Danmark. Afhængigt af om man taler om Københavns Kommune, Storkøbenhavn eller hele det område af Sjælland som rummer mennesker der i liv og arbejde orienterer sig efter København, er der tale om at op til en fjerdedel af Danmarks befolkning bor i området. Det bemærkelsesværdige er at alt er samlet i København, alt det nationale: Regeringskontorer, Folketinget, det nationale museum, det nationale kunstmuseum, det nationale teater, operaen og Danmarks Radio. Og at det har været sådan meget længe. Forholdet mellem København og Århus svarer således hverken til forholdet mellem Oslo og Bergen eller til forholdet mellem Stockholm/Uppsala, Göteborg og Malmö/Lund. I både Norge og Sverige kan man tale om mindst to centre. På grund af den særlige norske sprogsituation er Oslo endda omstridt som sprogligt normcentrum (Røyneland 2010, Mæhlum 2009, Sandøy 2009, Kristiansen 2009a, Lie 2010) hvorfor der muligvis er tale om flere (Trondheim, Bergen, andre?). I den autoritative ajourføring af det nutidige norske dialektlandskab tales der om fire hovedområder, østnorsk, trøndersk, vestnorsk og nordnorsk (Mæhlum og Røyneland 2012). Heller ikke Sverige kan nøjes med ét normcentrum, der er mindst et i nord (Stockholm/Uppsala) og et i syd (Lund/Malmö), men i Grönberg 2004 og Svahn og Nilsson 2014 kan man samle argumenter for også at se Göteborg som spredningscentrum for en vestsvensk dialektudjævning som i øvrigt foregår ganske ujævnt.

Det er gennem Tore Kristiansens undersøgelser (Kristiansen 2009) blevet dokumenteret at en række forskellige sprogprøver fra resten af landet nedvurderes i forhold til københavnske sprogprøver når informanter ikke er bevidst om at der er tale om en test af deres holdninger til lige sprog

(Kristiansen 2009, Grondelaers og Kristiansen 2013). Den påfaldende ensartethed i vurderingen af lokale over for københavnske sprogprøver fra Vinderup i Vestjylland til Næstved 100 km. syd for København kalder på kommentarer. Den første kommentar er at fordelingen afspejler en påfaldende ensartet ideologi om hvilke sprogformer der kan knyttes til hvilke karaktertræk (det er nemlig det informanterne bliver bedt om at vurdere, ”talere der taler sådan her, er ...”). Der er altså i Danmark ingen effekt af geografi. Og det til trods for at holdet virkelig lagde sig i selen for at fremkalde også underbevidste positive reaktioner til eventuelle regionale normcentres sprog. Det var derfor man inkluderede sproget i Odense for informanter fra Vissenbjerg, sproget i Århus for dem fra Odder og sproget i Holstebro fra informanterne fra Vinderup. Det kan entydigt konstateres at selv om der er visse intonationsforskelle og enkelte leksikalsk-fonetiske forskelle mellem landsdelene i Danmark som rester af de før så dominerende og allestedsnærværende dialekter, så er der ingen regionalsprog på bevidsthedsniveauet og den såkaldte horisontale dialektudjævning har således intet bevidsthedsmæssigt korrelat. Da den afdialektiseringsproces vi kan konstatere i perioden samtidig er en københavnicering, giver det til gengæld god mening at hævde at ideologien stemmer med sprogudviklingen.

Men hvilken ideologi? Det særlig interessante og virkelig nyskabende ved Kristiansens tilgang er modstillingen mellem *den officielle ideologi*, som er den der reproduceres når informanter er klar over at de bliver bedt om at vurdere netop sprog, og så *den skjulte ideologi* der kommer frem når de ikke er bevidste om at det er sprogprøver de vurderer (som *pars pro toto* for folk der taler sådan). Afstanden mellem den officielle ideologi og den skjulte er hele pointen. For i den officielle ideologi er den måde man taler lokalt på helt fin, mens københavnsk lander langt nede på hitlisten. Omvendt når man undersøger den skjulte.

De to ideologiers genese er blevet studeret af samme Tore Kristiansen dels i hans bog om *Udtalenormering i skolen* fra 1990, dels i Kristiansen (2011) og senest sammen med Marie Maegaard, J. Normann Jørgensen og Torben Juel Jensen i deres artikel om *Accommodating to a moving target* fra 2013, se også den vigtige artikel af Inge Lise Pedersen (2010). Skolen synes at være vigtig for at forstå hvordan denne skizofrene tilstand opstår. I det tidlige arbejde fremhævede Kristiansen afstanden mellem Norge og Danmark i forhold til dialekterne. Ganske vist omgærdes dialekterne i de officielle papirer fra dansk side med stor kærlighed, men samtidig stilles der implicit, men konsistent, store krav til standardisering og man tematiserer aldrig det modsætningsfyldte heri. Her er roden således til den (ubevidste) positive holdning til standardisering og samtidig til den positive holdning til det lokale når folk afgiver bevidste sprogholdninger. Resultater fra Hare Svendstrup og Thøgersens bidrag til festskriftet til samme Tore Kristiansen (Svendstrup og

Thøgersen 2009) kunne give en mulig anden forklaring, nemlig at informanterne faktisk mener at netop de taler rigsmål (godt nok med en lokal farvning, men *anyway*). De ubevidste sprogholdninger, som jo altså står i stærk kontrast til de bevidste, viser at de unge vurderer realistisk. Folk der taler sådan, dvs. som københavnere, er i almindelighed tættere på magten, tættere på et højt tempo og tættere på der hvor alt det tilsyneladende attraktive er samlet, jf. sladderpressens omtaler af de kendte og efterlignelsesværdige.

Man skulle tro at denne skjulte ensartethed mht. perception havde ført til total ensartethed også på produktionssiden. Men det er ikke tilfældet, endnu da – selv om periodens sproglige udvikling i det store og hele går i den retning. Godt nok er der tale om store regioner, men danskere synes ikke at have noget problem med at identificere talendes tilhørsforhold i hovedregioner på basis af de sproglige forskelle der faktisk er tilbage, hovedsagelig intonationsforskelle (Kristiansen, Mægaard og Pharao 2011, Kristiansen, Pharao and Mægaard 2013) og skellet mellem –ø og –d samt det lille leksikale sæt af undtagelser til en åbningsregel for kort o i dansk (skjorte mm.).

Hvorfor opretholdes disse skel hvis alle er enige om at vurdere københavnsk som dynamisk? Det gør de (måske) fordi der er forskel på at vurdere noget realistisk, og så at synes at det nødvendigvis er attraktivt for en selv at lyde sådan. Danmarks befolkning har jo ikke en ensartet ideologi for hvordan de selv ønsker at være. Nogle ønsker at være dynamiske og progressive og nogle af dem flytter muligvis til København (Monka 2013). Andre lægger vægt på et andet sæt af ideer og bliver hvor de er. Hvis de skiftede til at tale fuldstændig københavnsk, med intonation og det hele, ville de blive til grin derhjemme, der hvor de helst vil være. Jeg vil på denne måde argumentere for at der skal indføres et skel mellem *assessment* (vurdering), *attraction* (attraktion) og *accept*, og at begge dele forudsætter *access* (adgang). Jeg skal bruge disse begreber senere når jeg diskuterer mediesprog.

Den oplagte norske parallel er Unn Røynelands studie af Tynset og Røros fra 2005 som kan tilføre diskussionen yderligere mening og kontraster. Det norske dialektlandskab er fuldstændig anderledes end det danske (Mæhlum og Røyneland 2012), men jeg ser i Røynelands analyse af dialektnivellering netop derfor træk der kan generaliseres: For det første kan der skelnes mellem det stærke sted Røros med en historisk kontinuitet og en klart afgrænset stedslig identitet over for det vagt udflydende Tynset. Det betyder for dialektnivelleringen at den foregår helt anderledes gnidningsløst mod Oslo-målet i Tynset-området end på Røros. Hele pointen i at kalde et sted stærkt er at det giver lokal modstandskraft. For det andet viser Røynelands analyse at kønsforskelle indgår i et kompliceret spil med gruppedannelse når man skal forklare forskellen på unge mænd og unge kvinders

forhold til de lokale og regionale sprogræk. Køn er relevant, men ikke en simpel baggrundsvariabel.

2.1.2 Intern og ekstern migration

Vi har lige beskæftiget os med den interne migration fra landet til byerne som var en følge af industrialiseringen og urbaniseringen. I hele Norden har der i perioden også været en i perioder ganske voldsom udvandring (fra Norge og især Sverige – i mindre omfang Danmark – til USA) og senere en væsentlig indvandring fra Europa, Latinamerika og Mellemøsten, især til Sverige. At indvandringen til Danmark og Norge ikke er nær så stor synes ikke at sætte sig spor i den politiske debat når man sammenligner. Om udvandringen til USA se Hasselmo 2002 med henvisninger og særlig med henblik på dansk: Skautrup 1964: 47ff med henvisninger og Grøngård Jeppesen 2005. For København som multilingual by i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet se Richard Willerslevs undersøgelser af befolkningssammensætningen i København (Willerslev 1981 og 1983). Heraf fremgår det at den russisk-jødiske indvandring, indvandringen fra Slesvig og den svenske indvandring i København 1850–1900 var ganske betydelig. København var således præget af flere sprog ikke bare i Hansetiden (K.M. Pedersen 1999) eller i den florissante periode, men også i industrialiseringens epoke hvor der altid var brug for et proletariat ekstra, se Zip Sane 2000.

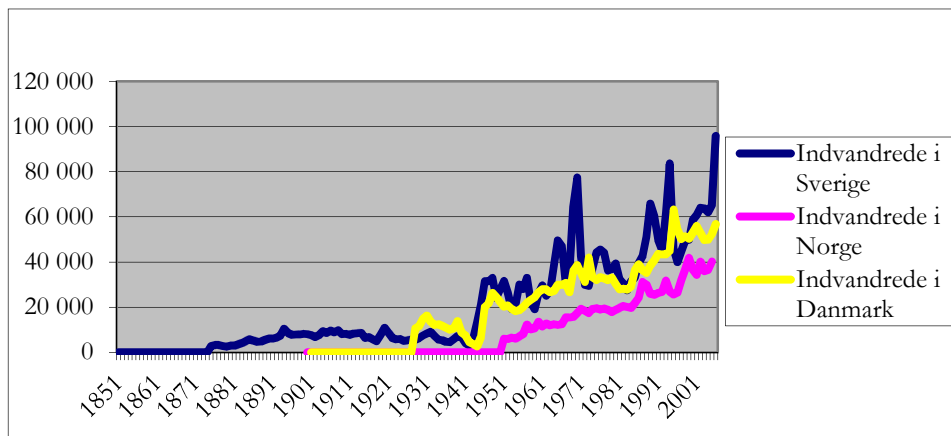
Den store indvandring fra udlandet er dog sket i efterkrigstiden, særlig fra 1960'erne og fremefter, i de bymæssige bebyggelser efter at industrisamfundet havde udtømt den danske befolknings arbejdsressourcer (deraf navnet fremmedarbejdere), og især efter at de mange krige på Balkan og i Afrika har sendt store mængder på flugt (flygtninge). Der skelnes ikke meget i Danmark mellem de to kategorier; i stedet arbejder man i folketællinger med udlændinge og efterkommere af sådanne.

Fordelingen af danskere der ikke har dansk som første eller nødvendigvis bedste sprog, er geografisk signifikant: de største koncentrationer findes i de store byer, især i København, Odense, Ålborg og Aarhus. Der findes stor viden om antallet, men næsten ingen statistisk-sociologisk viden om hvordan deres sproglige interaktion fordeler sig mellem førstesproget og dansk. Blandt de mange artikler og fremstillinger vil jeg særlig fremhæve J. Normann Jørgensens mange arbejder og de arbejder som han har inspireret. For øjeblikket færdiggøres en større international præsentation af Amager-projektet som Jens tog initiativ til før han helt uforståeligt døde i maj 2013, (Madsen, Møller og Karrebæk (eds.) (fthc.)).

Den sproglige virkelighed i den småstat Danmark var blevet til efter 1864, har altså hele tiden været præget af at der faktisk – især i København – var minoriteter som talte deres eget sprog (jiddisch, svensk) i hvert fald til

egne formål. Den svenske indflydelse er fuldstændig forsvundet (Gregersen 2003), og det er kun gennem et stædigt arbejde fra Morten Things side lykkedes at afdække den jiddische praksis i København efter at den russisk-japanske krig i 1904-05 havde sendt jøderne på flugt (Thing 2008). Derfor kan man sige at danskerne var nogenlunde uforberedt på den sproglige mangfoldighed som er konsekvensen nu. Det skyldes også at det er blevet væsentlig nemmere at opretholde sproglig forbindelse med de samfund man har forladt gennem satellit-TV og nettet. Mange danskere havde givetvis forestillet sig at de nye indvandrere (også kaldet nydanskere) ville gøre som de forrige af slagsen (russiske, polske og ungarske jøder, svenskerne), dvs. foretage et pludseligt og fuldstændig gennemført sprogskifte til dansk. Det kommer ikke til at ske; den sproglige mangfoldighed er en realitet som hverken kan overses eller ties ihjel.

Nedenfor gives i figur 2 en sammenlignende oversigt over indvandringen til Danmark, Sverige og Norge over en længere periode.

Figur 2: Indvandrede i Sverige 1871-2006, Danmark 1931-2006, og Norge 1951-2006. (Kilde: SCB - Befolkningsutveckling; födda, döda, in- och utvandring, giftna, skilda 1749 – 2006; SSB - Folkemengde per 1. januar, fødte, døde, flyttinger og folketilvekst. 1900-2006 og Statistikkbanken: HISB3: Nøgletal om befolkningen efter bevægelsesart 1901-2006, Danmarks Statistik.

Den sproglige ideologi bliver naturligvis udfordret af det brogede sprog-billede. Det er ikke en nem beslutning at fastholde dansk, svensk eller norsk som det eneste sprog i skolen når det rent faktisk er sådan at børnene i visse områder i København, Stockholm eller Oslo ikke har dansk, svensk, norsk som deres første sprog. Ofrer man børnene på sprogpolitikens alter – eller er det lige omvendt: At hvis man overhovedet inddrager de (mange for-

skellige) første sprog der ikke er nordiske, så vil folkeskolen blive fragmenteret i en række minoritetsskoler. I modsætning til store indvandringssnationer som Tyskland (og til dels Sverige) er der ikke i Danmark eller Norge virkelig store grupper af indvandrede med samme sprog som førstesprog. En sammenligning mellem de tre skandinaviske lande kan illustrere dette, også selv om perioden ikke er den optimale, indvandringen i Sverige var nemlig også meget større efter 2006 (figur 2). Som man kan se af figuren, er Norge nederst, Danmark i midten, mens Sverige ligger på et helt andet niveau. Alligevel eller måske netop derfor er sprogpolitikken helt anderledes på dette område i Sverige end den er i Danmark (Holmen og Jørgensen 2010).

Hvilken rolle kommer mangesprogetheden i de store byer til at spille for den sproglige udvikling inden for de nordiske sprog der bliver talt i sprogsamfundene (Quist og Svendsen 2012)? Trods oplagte ligheder, f.eks. det at der er udviklet i den henseende ens lekter i de skandinaviske storbyer og at man netop IKKE kan tilbageføre dem til et lørnerskandinavisk baseret på et enkelt af de store indvandrersprog (det er derfor termen multietnolekt har vundet udbredelse), kan der endnu ikke gives noget klart svar på spørgsmålet. Derimod er det oplagt at *perceptionen* af sprogsamfundet København, sprogsamfundet Malmö, sprogsamfundet Stockholm, sprogsamfundet Oslo mm. må være anderledes nu end den var for snart 30 år siden (hvor Kotsinas udmøntede betegnelsen Rinkebysvensk for lekten, Kotsinas 1988). Det kan have stor betydning for hvordan f.eks. begrebet københavnsk opfattes i landlige omgivelser hvor der kun findes ét sprog.

Det kan jo nemlig ikke længere overses at der i de store byer (igen) tales mange forskellige sprog og at det nordiske sprog der tales i de beboelser hvor de mange andre sprog tales, lyder anderledes end det sprog der bliver talt hvor der ikke er indvandrere. Vigtige, særlig fonetiske, brikker til en sprogbeskrivelse af den danske multietnolekt som den er blevet kaldt, kan findes f.eks. i Maegaard (2007), Quist (2012), Vedsgaard Christensen (2012), Pharao og Foget Hansen (2010), for henvisninger til nordiske arbejder se Quist og Svendsen (2012). Analyserne peger alle i samme retning: De nye makrosociolingvistiske forhold, dvs. de mange førstesprogs tilstedeværelse i ellers temmelig homogene sprogsamfund giver muligheder for at skabe ny lekter som i sig selv repræsenterer ny variation der i en vis forstand kan siges ikke fuldstændig at afløse, men at supplere både dialekt- og sociolektvariationen. Etnolekterne er grunden til at der er kommet ny dynamik i de ellers stærkt dialektnivellerende samfund Danmark og Sverige. Hvordan det påvirker den særlige norske situation, er et uhyre interessant spørgsmål både fra en teoretisk og en praktisk synsvinkel. Men jeg er ikke i stand til at besvare det.

Før vi forlader emnet mobilitet helt, vil jeg blot påpege at flere undersøgelser, begyndende med Omdal 1994 men også centralt tematiseret i Røyneland 2005 og Monka 2013, har interesseret sig for flyttemønstre. Det gamle dialektsamfund ansås – med rette eller urette – for at være stedsligt stabilt. Man flyttede ikke så langt, blev inden for sognet. Med industri-samfundets gennemslag opstod nye byer (Solheim 2009) bl.a. der hvor der var gunstige betingelser for produktion i kraft af elve eller floder (vandkraft), jernbaneforbindelser (stationsbyen er et sent fænomen) eller udskibningsmuligheder (havne). Hvor der ikke var byer i forvejen opstod nye og en del af de gamle blev fuldstændig forvandlet i processen. Det er indlysende at indflytning af dialekttalende fra andre egne af landet kan føre til en ny sprogsituation i byerne, og man taler gerne om koineiseringsprocesser i denne forbindelse (Trudgill 1986, Solheim 2009, Neteland 2013). Det kan endda udvides til at være et helt nyt blandingsprog hvis de tilstrømmende (i dette tilfælde minearbejdere) har forskellige førstesprog (i dette tilfælde tysk, polsk og italiensk) (Cornips og Auer 2014).

2.1.3 Medialiseringsprocesser

I løbet af den periode vi behandler her, får skriftsproget i alle de nordiske lande en ny placering. Ved indgangen til perioden erobrer det skrevne ord gennem mange hårde kampe under faner med indskrifter som 'ytringsfrihed' og 'afskaf enhver censur' den offentlige debat, ja selve begrebet den offentlige debat institutionaliseres. Det er et rum som alle frie og lige borgere i princippet har adgang til. Blot forudsætter det at man kan skrive. Man skal dog ikke tro at der var nogen censur hvis folk ikke kunne overholde de almindelige skriftnormaler (Kolsrud 1974 giver mange eksempler). I en periode har aviserne så teksttunge sider som i begyndelsen kun lettes af xylografier, originale bladtegninger og faste vignetter. Men efterhånden får også fotografier plads, og gradvis bliver aviser blandede medier hvor stoffet formidles i en opsætning som er et tilvænnet miks af grafik, visuel kommunikation og faste journalistiske sproggenrer. I begyndelsen af vores periodes andet århundrede opstår radioen som i begyndelsen er international og først og fremmest sender musik, men efterhånden bliver et yderst nationalt medie, Danmarks Radio, Sveriges Radio, NRK, hvor talen alene bærer meddelelserne ud til folket gennem særlig indkøbte apparater. Det placerer talesproget i en rolle hvor det skal løse en række af de samme problemer som man før har brugt skrift til: Hvor skrift skaber kontekst, er tale oftest skabt i en allerede foreliggende kontekst som man låner forudsætninger og indhold fra. Dette gælder ikke radio. I radioen skal talen skabe konteksten selv, og resultatet er i begyndelsen at man læner sig op ad de to typer offentligt massehenvendt talesprog som man allerede kendte, nemlig prædikestolen og

teatret. Resultatet er et stærkt stiliseret talesprog som efterhånden får en placering i samfundet som hverken teatret eller kirken har længere. Radioen bliver den kanal hvorigennem folket får adgang til et 'velplejet og kultiveret' sprog, hvilket i Danmark betyder en sprogform som er rensset for alle dialektismer, i de to andre lande er dette kun tilfældet i stærkt varierende grad.

Dansk radiosprog har dermed hjemme alle steder og ingen steder, og det er svært ikke at se radioen, især radioens nyhedsformidling i først Pressens radioavis, dernæst blot Radioavisen i perioden fra 1920 til 1967 som stærkt normdannende og stærkt konserverende for talesproget i Danmark.

Nu er radio jo ikke alene nyhedsformidling. Der optræder mange andre mennesker end journalister i radioen, og ikke alle journalister blev trænet som nyhedsoplæsere. Forudsætningen for at radioen i perioden før 1967 var så konservativ, var at *alle* der optrådte i Danmarks Radio, havde den opfattelse, eller fik den bibragt, at man skulle tage det sproglige søndagstøj på når man talte til hele landet. Undtagelser der bekræfter denne regel, er de få 'almindelige' mennesker som optrådte som eksemplariske i særlige udsendelser om en arbejdsplads eller en bestemt egn.

Danmarks Radio var så også den institution der fik til opgave at udforme hvordan det ny medie tv skulle tages i brug, og i en længere periode trænede man journalister til de to medier på samme måde hvad der også kunne høres.

Hvad får man gennem radio og tv? Man får *adgang* (*access*) til en særlig sprogform som i begyndelsen har været påfaldende lidt stedsbestemmelig. Om denne sprogform har forekommet enkeltpersoner eller grupper *attraktiv*, har formentlig været afhængig af om det blev forbundet med prestige 'at være i radioen'. For så vidt det blev det, har enkeltpersoner og/eller større grupper tilegnet sig sprogformen, dvs. *accepteret* den som en del af vedkommendes repertoire. Det har været en individuel variationsmulighed som en lang række andre, sammenlignelig med hvordan man talte når man talte til et større møde (vælgermøde) eller ved særlig formelle lejligheder som begravelser eller indvielser. I denne forstand har sprogformen i radioen sikkert ændret befolkningens stilistiske muligheder, tilføjet et lag som ellers førhen var forbeholdt myndighedspersoner eller personer af lokal eller situationel vigtighed. Nu kunne principielt alle komme ud for at skulle lade sig høre nationalt⁴.

Ved parallelforskydning kan man gå ud fra at TV, i begyndelsen i hvert fald, havde samme virkning.

I en fascinerende artikel har Jacob Thøgersen og Nicolai Pharao (Thøgersen and Pharao 2013) sammenlignet DRs nyhedsoplæseres akustiske

⁴ I et afsnit af tv-serien *Downton Abbays* femte sæson overtaler Lord Grantham først til at lade en radio opstille i dagligstuen da det annonceres at Kongen vil tale. Mindre kunne ikke gøre det. Radio blev givetvis i begyndelsen set som et folkeligt medie.

værdier for tre vokalvariable med de samme vokaler sådan som de bliver udtalt af mænd i København. Et af de spændende resultater er at nyhedsoplæsningens forhold til det omgivende samfund af unge og lidt ældre københavnere er drastisk forandret i perioden fra 1980'erne hvor de fleste af københavneroptagelserne er foretaget, og til 2000'erne hvor de samme informanter er blevet genoptaget (og altså her sættes i forhold til nye nyhedsoplæsere). I 1980 er afstanden mellem DRs nyhedsvært og det omgivende samfund betydelig større end i 2000. Det kan fortolkes som en del af den proces flere har bemærket, nemlig at radiotalen bliver markant mindre formel og dermed mister sin position i forhold til befolkningen som anderledes og dermed et normideal. Forholdet er nærmest vendt om: Nu skal radioen lyde ligesom os for at vi gider høre på den!

Den fortolkning jeg anlægger her, af de foreliggende data er altså at aviserne i begyndelsen af perioden har været medvirkende til at give skriftsproget prestige på bekostning af talesproget, og til i Danmark at fastholde at kun det danske skriftsprog var det der holdt sammen på nationalstaten. I den samme periode skrives der mange breve, postvæsenet udbygges til mange udbringninger pr. dag, og skriftsproget udbredes til befolkningen som helhed. De kan så efterhånden læse i avisen hvordan man skal skrive. Fra og med 1920'erne kommer radiomediet imidlertid ind som en faktor der placerer en mundtlig norm centralt i befolkningens bevidsthed. Radioen som sådan – og naturligvis især de dele af radioen som var institutionens stemme, dvs. især nyhedsoplæsningen, kom til at danne en ny national talesprogsnorm baseret på en tydelig udtale, dvs. at al daglig tales alplegrofonologi og sjuskefonologi (Heegård og Thøgersen 2012) blev rullet tilbage mod en distinktere udtale som så fik den rolle at være parallellen til skriftsprogsnormen. For mange mennesker formentlig i så høj grad at de troede der var tale om en talt udgave af ortografien – element for element, hvilket Heegård og Thøgersens analyse viser bestemt ikke er tilfældet.

Den norm der blev udarbejdet internt i DR (Thøgersen 2011), blev overtaget af samme institutions TV og fik på den måde en endnu bredere eksponering, især i den periode hvor der kun var én dansk kanal. Normen har givetvis spillet en stærkt konserverende rolle ved at tilbyde en sprogform som attraktiv der var på betydelig afstand af befolkningens. Den periode hvor dette har gjort sig gældende, kan muligvis afgrænses til at være identisk med den hvor DR var alene på banen, og hvor der hverken var mulighed for netnyheder eller satellit-tv. Det første betyder en flugt fra aviserne (muligvis til fordel for deres websites), det andet betyder muligheden for at følge BBC eller CNN (eller Al Jazeera) i stedet for NRK eller STV2. I den sidste periode bliver forholdet vendt på hovedet sådan at radio og fjernsyn kommer til at følge efter befolkningen eller i det mindste indstille sig på at ligne befolkningen mest muligt – simpelthen for at få lyttere eller seere.

Hvornår dette vendepunkt indtraf, kan ikke siges uden yderligere studier, men gættet er i 90'erne. Det er i øvrigt ikke et nordisk fænomen alene, men ses over hele Europa.

Det siger sig selv at den lange periode hvor radioen tilbød en stemme der var ikke-lokalisierbar, kan have været medvirkende i afdialektiseringsprocessen. Radioen gav adgang til en talesprogsnorm, og det nye medie gjorde talesproget i det attraktivt. Dermed udformedes en standard for talesprog hvadenten man havde villet det eller ej. Det sidste trin i processen, accept, adskiller givetvis de tre nordiske lande.

2.1.4 Socialisationsprocesser

Det har været en påfaldende demografisk proces i nordisk sammenhæng at kvinderne i løbet af 1960'erne kom ud på arbejdsmarkedet i stort tal. Dette gjorde det nødvendigt at udbygge daginstitutionerne så kvinderne ikke gik for længe derhjemme med børnene. Dermed får vi den for det danske sprogsamfund særegne meget korte periode som børn tilbringer udelukkende med deres forældre, nemlig det første leveår. I Sverige er perioden som bekendt længere.

	<i>Danmark</i>	<i>Norge</i>	<i>Sverige</i>
<i>Procent af 1-2-årige børn i institution 2004</i>	83	49	66

Tabel 1: Andel af små børn som passes i en institution i de tre nordiske lande, 2004. (Kilde: Danmarks Statistik.)

De her gengivne tal viser en interessant forskel mellem de nordiske lande hvor Danmark – i hvert fald på det tidspunkt – har en institutionalisering af børn som er over 1 år gamle, på over 80 og stigende, har Sverige en noget lavere institutionaliseringsgrad og Norge en betydelig lavere.

Vores fortolkning af tal af denne type er følgende: Igennem perioden har kernefamiliens varetagelse af socialisationen af børnene været udsat for en række påvirkninger. I begyndelsen gik alle bestræbelser ud på at overleve og at sørge for at fragte børnene med ind i et længere livsforløb. Med den stigende velstand indarbejdedes en arbejdsdeling så kvinderne tog sig af socialisationen, og denne tendens blev først brudt i efterkrigstiden da der blev behov for en større del af befolkningen på arbejdsmarkedet. Gennem oprettelse af vuggestuer, børnehaver, fritidshjem og skolefritidsordninger og nu med en reform af skolen så der i et vist omfang bliver tale om heldags-skole, overtager institutionerne socialisationsprocessen, eller i hvert fald væsentlige dele af den. Siden de fleste af disse institutioner er aldersopdelte,

kommer *kammeratskabsgruppen* til at betyde umådelig meget mere for den enkelte og socialpsykologiske inklusions- og eksklusionsprocesser bliver en livsnødvendighed at mestre. Det må betyde noget for den sproglige udvikling. I flere forskellige sociolingvistiske arbejder har man fundet frem til at forskellige sproglige fænomener er noget der hører ungdommen til (Tagliamonte og D'Arcy 2009) og at der i anvendelsen af den slags sprogræk er tale om en top som ligger lige i ungdomstiden. Man taler om 'the adolescent peak' og konstaterer så at anvendelsen i senere generationer ligger typisk lavere. Selve eksistensen af den slags sprogræk (kvotativer, *General Extenders* og lignende) er muligvis noget der er kommet med ungdomskulturen (som jo ikke kun findes hvor der er institutionalisering fra 1-2 år, men over hele verden i kraft af uddannelsessystemernes ekspansion nedad og opad). Men måske bliver kammeratskabsgruppens normopretholdende virkninger forstærket i et system hvor man er sammen med personer på ens egen alder dag ind og dag ud. Hvis hypotesen skal undersøges, måtte det ske ved at finde et sprogræk der erhvervedes tidligt (i den allertidligste sprogtilegnelse), og som i højere grad slog igennem i Danmark end i Sverige og især Norge. Igen skal det i øvrigt understreges at Danmark blot er ekstrem i henseende til institutionalisering, der findes naturligvis andre løsninger i andre samfund, men tendensen til at børn tilbringer væsentlig mindre tid i den primære familie (undtagen i ferieperioderne), er den samme i hele den rige del af verden.

Med denne proces har jeg afsluttet gennemgangen af historiske processer. Der kunne med føje have været indarbejdet mindst to til, nemlig globaliseringsprocessen og amerikaniseringsprocessen, som i øvrigt kan ses som to sider af samme sag nemlig nedbrydningen af visse sider af nationalstaten (hvilket i øvrigt interessant nok har ført til styrkelse af andre sider af den), men det er der ikke plads til. Det skal dog nævnes at en side af medialiseringens proces hænger sammen hermed, nemlig adgangen til alle former for internationale platforme for underholdning, nyheder og undervisning via nettet, TV (satellitter) eller radio. Det særlige problem om engelsk i domænet undervisning på universiteter behandles i Gregersen (red.) 2014 og Hultgren, Gregersen og Thøgersen (eds.) 2014. Det mere generelle forhold at de nordiske lande ikke genindspiller stemmer fra den amerikanske kulturindustri ud over for børnefilm, men arbejder med undertekster, gør at det at tænde for de lokale kanaler er det samme som at få første parket til et kursus i amerikansk (retssalsprog, parforholdssprog, *you name it...*)

3 Niveaueksterne processer – med særligt henblik på dansk

Jeg har ovenfor beskrevet hvordan de nordiske sprogsamfund (det danske har været taget som eksemplarisk) har forandret sig, men jeg lovede i indledningen at jeg ville se på forholdet mellem sproget i sig selv, dvs. sprogsystemerne, som noget der løbende blev påvirket af de forhold som sprogbugen udfolder sig i og i kraft af. Det sker så i dette afsnit.

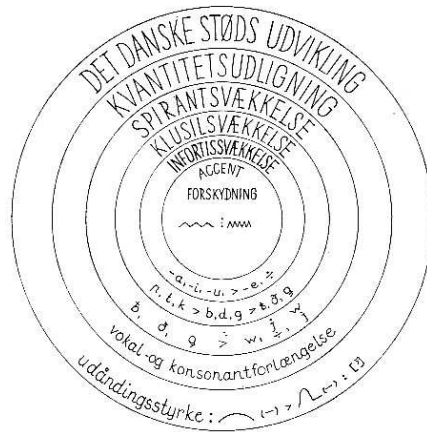
Hvordan kommer sprogbrugsskift ind i sprogsystemet og påvirker det. Jeg kan forestille mig to veje: Enten kommer ændringerne ind som sociolingvistiske ændringer, dvs. forskydninger i brugsmønstret af de kategorier der findes i sprogsystemet, for derefter at resultere i at selve systemet ændres.

Denne model kan man f.eks. anvende for at beskrive høfligheds-systemerne i Norden. Hvor man i ældre tider anvendte det der i tilslutning til Brown og Gilman altid kaldes *the pronouns of power and solidarity* eller det såkaldte T-V-system med en asymmetrisk V-form ('du skal sige De til mig!') til at udtrykke afstand, går man i slutningen af 1960'erne væk fra dette system og udrydder V-formen i daglig praksis. En sociolingvistisk forandring har sat sig igennem så man ikke længere har sammenfaldet i talesproget mellem 3 ps. flertal 'de' og høflighedsformen 'De' i dansk (i svensk mellem 2. ps. flertal 'ni' og høflighedsformen 'Ni'). Den sidste forsvinder simpelthen, og pronominalsystemet er ændret. Man kan strides om muligheden findes som potentiale som aktualiseres når man står over for en kongelig person eller en notabilitet, men i daglig praksis er den væk for langt de fleste – og netop langt de fleste får jo aldrig muligheden af at titulere majestæten⁵.

Den anden mulighed er at de sprogeksterne forhold sætter sig igennem i en ændring af et bestemt lag i sprogsystemet som så forplanter sig videre til resten af sproget ved niveaueksterne ringe i vandet. Der er faktisk en gennemtænkt udgave af denne tanke. Jeg taler naturligvis om Skautrup-cirklen (Gregersen udk.), eller rettere de to forskellige udgaver af samme. Her kommer først den oprindelige model for hvordan det forhold at man i nordgermansk efter at have haft mobil accent i indoeuropæisk og en tilsvarende mobil accent i gotisk (hvilket forklarer den Vernerske veksler) får fast og meget signifikant tryk på første stavelse. I dansk har dette i sig selv som konsekvens at der sker en række svækkelser i de tryksvage stavelser og efterfølgende i hvordan konsonanterne udtales, dvs. i segmentalfonetikken. Trykket må altså have været særlig stærkt i dansk i forhold til de andre

⁵ Ved en pressekonference i anledning af Dronning Margrethe d.2. af Danmarks 75 års fødselsdag dristede en ung journalist sig til at sige du til majestæten og blev prompte sat på plads. Se: <http://programmer.tv2.dk/tillykke-margrethe/2015-04-13-dronning-margrethe-afbryder-journalist-vi-er-ikke-du>

nordiske sprog hvor dette ikke finder sted. Her går dansk sammen med engelsk som viser fuldstændig samme udvikling, som vist i figur 3.

Figur 3: Skautrup-cirklen, her gengivet efter Skautrup 1976: 127

Cirklen skal illustrere sammenhængen mellem en række sproghistoriske processer som før Skautrups DSH udkom, var blevet betragtet som kategorielt forskellige. Figuren skal læses indefra og ud: Den første virkende årsag er accent-forskydningen. Den svækker den stavelse der ikke har, og fra nu af ikke kan få, tryk, heraf infortissvækkelsen. I den nederste del af cirklen kan man læse formelen for denne: $-a, -i, -u$ i ubetonet stavelse bliver til $-e$ eller falder som i engelsk helt bort (apokope). Næste proces er klusilsvækkelsen og således går vi udefter i cirklen til vi når til etableringen af det danske stød. I netop denne sammenhæng påhviler det Skautrup eller hans tilhængere at forklare hvorfor trykket på første stavelse blev så stærkt i Danmark (og England) at det særtegnede hele den danske udvikling i forhold til resten af Skandinaviens. Det er der vist aldrig givet noget svar på.

Enkeltheder kan anfægtes og er blevet det, men det spændende er at vi måske også i Skautrup-cirklen kan finde forklaringen på hvorfor det der er blevet tilbage som regional markør i det danske sprogsamfund lige er intonationen (Grønnum 1992, Kristiansen, Maegaard og Pharao 2011, Kristiansen, Pharao og Maegaard 2013), det er nemlig den der ligger inderst i cirklen! Denne argumentation forudsætter at der er en sammenhæng mellem leksikalsk tryk og intonationen i danske ytringer, en sammenhæng som det vil føre for vidt at gå ind på her. Jeg bemærker blot at pointen forstyrres noget af at det netop er forskelle i trykmønstre (trykgruppernes fordeling i sætningsintonationen) der er regional markør, mens det Skautrup behandler, er de ens trykforhold i alt dansk. Af det ene skal de mange udvikles.

Måske er der en antydning af en løsning på dette problem i den mere ambitiøse og endnu mere originale tolkning af vestjysk som Skautrup formulerede i festskriftet til Lis Jacobsen, Skautrup 1952, sml. figur 4.

Figur 4: Skautrups model for vestjysk, efter Skautrup 1976: 131.

Skautrups udgangspunkt for at karakterisere vestjysk som en sammenhængende lekt er den såkaldt berømteste dialektgrænse i Danmark, nemlig den mellem foranstillet og efterhængt bestemt artikel. Den skiller nemlig vestjysk ud (men forener det med tysk og engelsk). I forhold til eksterne faktorer nævner Skautrup at dialektgrænsen oprindeligt var et 'samfærdsels-skel' (s. 127), men i og med dette skel, følger også andre skel, nemlig dem der opregnes i cirklen: genus (som i vestjysk har numerus som grundlag: 130), det særlige vestjyske stød og den vestjyske lydlukning af de rundede fortongevokaler (se eksemplifikationen nederst i cirklen: 'høj' udtales [hyw'] og 'øje' [yw']). Modellen hviler igen på en række implicitter (f.eks. er det svært at forstå hvorfor lydlukning skulle være en konsekvens, Skautrup tager da også kun tøvende denne sidste yderste cirkel med (s. 132)), men det spændende er som Skautrup selv sammenfatter:

[...]et SYNTAKTISK særmærke (bestemmende ARTIKLENS plads) har dannet grundlaget for et MORFOLOGISK særmærke (en ny GENUSTYPE) og to FONETISKE særmærker [...]. (Skautrup 1952: 132.)

Mest inspirerende for en tænkning af denne type er altså at der kan spores sammenhænge internt i sproget mellem forskellige lag, her med udgangspunkt i et så originalt opfattet fænomen som *talerytmen* (som skulle være 'udpræget jambisk' (fordi den foransatte bestemte artikel er tryksvag).

4 Sammenfatning

Jeg har forsøgt at give et rammeværk for forståelsen af hvilke eksterne faktorer som kunne have særlig betydning for forståelsen af udviklingen i de nordiske talesprog med særlig vægt på dansk, som er min egen baggrund, i løbet af perioden 1800 til 2000. Jeg har i det ovenstående udelukkende behandlet eksterne faktorer af typen samfundsmæssige og ideologiske ændringer. Jeg skelnede imidlertid i indledningen mellem historiske processer og historiske begivenheder og hævdede at begge havde en rolle at spille. Hvor *de historiske processer* forløber over længere stræk og er umærkelige for samtiden indtil de er ført til ende, er *de historiske begivenheder* knudepunkter for bevidsthedsskred som er påfaldende både i samtiden og for eftertiden. Jeg hævder at begge typer af eksterne faktorer har betydning, men at deres betydning er af forskellig karakter. Det er nemmest at illustrere med 1968. 1968 er placeret for enden af en lang periode hvor nationalstaten var rammen for tænkning og ideologiproduktion, men dermed også ved indledningen til en periode hvor det pludselig bliver indlysende at nationalstaten er forandret til det ukendelige. *Dialektudjævningen* er den ene side af den proces der går i gang umiddelbart efter, muligvis hjulpet på vej af de centraliseringsprocesser som fandt sted overalt i de nordiske lande fra 1960'erne og fremefter⁶. Dialektudjævningen er i sig selv en refleks af overgangen fra landbrugssamfund til industrisamfund, fra ruralt levende individer til urbane borgere – og, i Norden, fra fattigkår til overflodssamfund. Amerikanseringen, det engelske sprogs sociolingvistisk set enestående stærke position i de nordiske sprogsamfund, er den anden side af den globalisering som startede som en internationalisering. Paradoksalt nok blev bevægelserne mod Vietnam-krigen indledningen til at man rettede blikket udad mod verden. Den viste sig i høj grad at være amerikansk og blev det i endnu højere grad i kraft af mediernes samtidige internationalisering.

I denne sammenhæng hvor vi beskæftiger os med fællestræk for nordisk udvikling, er det store spørgsmål hvorfor Danmark blev afdialektiseret og Norge ikke blev det. Nu er der jo en løbende diskussion om Norge har et standardtalemål eller ej (se *NLT* 27/1), men helt uanset denne er der stadig en frapperende forskel i forhold til talemålsvariation mellem de to lande. Mit forslag er i forlængelse af betydelig grundigere behandlinger ved Jahr og Vikør sammenfattet i Rambø 2014 at Norges nationalstat blev grundlagt på sproglige forskelle fra Danmark, og at disse sproglige forskelle samtidig blev udforsket på grundlag af dialekter som ikke bare lå langt væk fra dansk, men

⁶ Men ifølge Helge Sandøy (personlig kommunikation) blev centraliseringsprocesserne standset og vendt om i Norge allerede fra 1970'erne igen. Det er helt tydeligt at der både i Norge og Sverige er en debat om decentralisering og landsplanlægning som kun findes som en svag afglans i Danmark.

også fra det der i kraft af industrialiseringen blev hovedsporet af talende, nemlig dem i de store byer. Dermed var en ideologisk grundtone lagt som forlenede (i hvert fald visse) norske dialekter med en autenticitet som man ikke kunne bryde med uden samtidig at bryde med nationalstaten. Det vigtige er at det altså ikke er sproglig variation som sådan der holdes højt i Norge, men sproglig variation i spektret fra de lokaleste former af norsk til de regionale former af samme sprog. Forudsigelsen er så at i takt med at Norges nationalstatslige ideologi viser sig mindre realistisk i forhold til produktionsforholdene, vil der ske ændringer i ideologien. At dette er en langsom proces var allerede Stalin klar over (Stalin 1950).

I 1814 var skriftsproget i Norge dansk. Efter Aasen og Knudsen var denne situation fundamentalt ændret. I Norge betød det at talemål blev nationalstatens sprog, mens det i Danmark blev skriftsproget, og et skriftsprog uden variation, der kom til at bære nationalstaten. Nordmænd kan ikke forstå debatten om dobbeltformer i dansk ortografi (Davidsen-Nielsen 2004, se også Davidsen-Nielsen 2009: 105f): Hvorfor skulle nogen ligefrem have det som en del af sit sprogpølitiske program at udrydde dobbeltformer? Det er yderst forståeligt at det forekommer komplet uforståeligt for en udefrakommende og lige så mærkværdigt at det for en dansk sprogpølitiker er så dagligdags. Tilsvarende har man i Danmark utrolig svært ved at se de to skriftnormaler og de utallige variationsmuligheder i norsk ortografi som en styrke. Det kan kun forstås på baggrund af at sprog i Danmark, det er det danske sprog - og det danske sprog er skriftsproget!

Litteratur

- Auer, Peter. 2000. Processes of horizontal and vertical convergence in present day Germany. I: *Målbrytning* 4: 9-26.
- Auer, Peter. 2005. Europe's sociolinguistic unity, or: A typology of European dialect/standard constellations. I: Delbecq, van der Auwera & Geeraerts (red.), *Perspectives on Variation*, 6-42. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Auer, Peter & Hinskens, Frans. 1996. The convergence and divergence of dialects in Europe. New and not so new developments in an old area. I: *Sociolinguistica* 10: 1-25.
- Bredsdorff, Jakob Hornemann 1817. Prøve af en efter Udtalen indrettet dansk Retskrivning. I: Glahder (udg.), *J.H. Bredsdorffs udvalgte Afhandlinger inden for Sprogvidenskab og Runologi*, 77-90. København: Levin og Munksgaard 1933.
- Brink, Lars & Lund, Jørn. 1975. *Danske Rigmål 1-2*. København: Gyldendal.

- Brown, Roger & Gilman, Albert. 1960. The Pronouns of Power and Solidarity. I: Sebeok (red.), *Style in Language*, 253-276. Boston/Mass.: MIT Press.
- Christensen, Mette Vedsgaard. 2012. Sproglig variation blandt unge i multietniske områder i Aarhus. ph.d.-afhandling, Aarhus Universitet.
- Cornips, Leonie & Auer, Peter. 2014. A mixed miners' language. Paper given at seminar at the Meertens Instituut, January 2014.
- Coupland, Nikolas. 2009. Dialects, standards and social change. Maegaard et al (eds.): *Language attitudes, standardization and language change – perspectives on themes raised by Tore Kristiansen on the occasion of his 60th birthday*. Oslo: Novus, 27-49.
- Coupland, Nikolas & Tore Kristiansen. 2011. SLICE: Critical perspectives on Language (de)standardization, Kristiansen & Coupland (eds.): *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*. Oslo: Novus Press, 11-35.
- Davidsen-Nielsen, Niels. 2004. Færre dobbeltformer i Retskrivningsordbogen. Jørgensen & Stray Jørgensen (red.): *På godt dansk. Festskrift til Henrik Galberg Jacobsen i anledning af hans 60 års fødselsdag den 4. februar 2004*, København: Wessel og Huitfeldt, 81-86.
- Davidsen-Nielsen, Niels. 2009. *Moders stemme, fars hammer. En debatbog om dansk sprogpolitik*, København: Dansk lærerforeningens forlag.
- Gerritsen, Marinel and Stein, Dieter. 1992. Introduction: On “internal” and “external” in syntactic change. Gerritsen and Stein (eds.): *Internal and External Factors in Syntactic Change* (Trends in Linguistics, Studies and Monographs 61), Berlin/New York: Mouton De Gruyter, 1-16.
- Gregersen, Frans. 1989. Hvordan undersøger man københavnsk? optrykt i: Kristiansen m.fl. (red.): *Københavnsk sociolingvistik*. Oslo: Novus, 2009, 197-210.
- Gregersen, Frans. 2003. Factors influencing the linguistic development in the Øresund region, *International Journal of the Sociology of Language* 159: Kristiansen and Jørgensen (eds.): *The Sociolinguistics of Danish*, 139-152.
- Gregersen, Frans (red.) 2014. *Hvor parallelt. Om parallelspråkighed på Nordens universitet*. (TemaNord 535). København: Nordisk Ministerråd.
- Gregersen, Frans udk.: *Teorier om sprogforandring. Bidrag til den kommende danske sproghistorie* red. af Ebba Hjorth, Henrik Galberg Jacobsen & Bent Jørgensen
- Grondelaers, Stefan & Tore Kristiansen. 2013. On the need to access deep evaluations when searching for the motor of standard language change. Kristiansen and Grondelaers (eds.): *Language (de)standardization in Late Modern Europe: Experimental Studies*, (Slice series volume 2), Oslo: Novus Press, 9-52.

- Grönberg, Anna Gunnarsdottir. 2004. *Ungdomar och dialekt i Alingsås* (Acta Universitatis Gothenburgensis). Göteborg: Göteborgs universitet.
- Grønnum, Nina. 1992 *The groundworks of Danish intonation: an introduction*. København: Museum Tusulanum Press.
- Hasselmo, Nils. 2002 History of the Scandinavian emigrant languages. Bandle et al. (eds.): *The Nordic Languages 2*: 2127-2141). Berlin, Boston: Walter de Gruyter.
- Heegård, Jan & Thøgersen, Jacob. 2012 "Her er pressens radioavis" – med det minimalt acceptable sjuskedansk, *danske talesprog* Bind 12, København: Nordisk Forskningsinstitut, Afdeling for Dialektforskning, Museum Tusulanums Forlag, 62-95.
- Holmen, Anne & J. Normann Jørgensen. 2010: Sprogs status i Danmark 2021. Normann Jørgensen & Holmen (red.): *Sprogs status i Danmark 2021*. (Københavnstudier i tosprogethed Bind 58), København: Københavns Universitet, Humanistisk fakultet.
- Hultgren, Anna Kristina, Gregersen, Frans and Thøgersen, Jacob (eds.). 2014. *English in Nordic Universities*. (Studies in World Language Problems 8). Amsterdam: John Benjamins.
- Jeppesen, Torben Grøngård. 2005. *Danskere i USA*. Odense: Odense Bys museer.
- Johansen, Hans Chr. 2002 *Danish Population History 1600-1939*, Odense: University Press of Southern Denmark.
- Johansen, Hans Chr. 2005. *Danmarkshistorien*, bind 17: *Danmark i tal*, Kbh: Gyldendal.
- Kolsrud, Sigurd. 1974. *Rettskrivingspursmålet i Danmark og Norge 1775 til ikring 1814* (efterladt ms. udgivet af Ingeborg Hoff i serien: Skrifter frå Norsk Målførearkiv ved Olav T. Beito nr. XXIX). Oslo/Bergen/Tromsø: Universitetsforlaget.
- Kotsinas, Ulla-Britt. 1988. Rinkebysvenska – en dialekt? Linell m.fl. (red.): *Svenskans beskrivning 16*. Linköping: Linköping Universitet, 264-278.
- Kristiansen, Tore. 1990 *Udtalenormering i skolen: Skitse af en ideologisk bastion*. København: Gyldendal.
- Kristiansen, Tore. 2009. The Macro-level social meanings of late-modern Danish accents. I: *Acta Linguistica Hafniensia* 41: 167-192.
- Kristiansen, Tore. 2009a: Har Norge et standardtalemål? – set i dansk sociolingvistisk perspektiv. I: *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 27/1: 79-94.
- Kristiansen, Tore. 2011 Attitudes, ideology and awareness. Wodak, Johnstone & Kerswill (eds.), *The SAGE Handbook of Sociolinguistics*. Los Angeles/New York/New Delhi/Singapore/Washington DC: Sage, 265-278.
- Kristiansen, Tore, Marie Maegaard & Nicolai Pharao. 2011. Det er intonationen vi hører det på: Perceptionsstudier i genkendelse af

- moderne dansk med henholdsvis jysk og københavnsk aksang. I: Arboe & Schonderbeek Hansen (red.): *Jysk, øsmål, rigsdansk m.v. Studier i dansk sprog med sideblik til nordisk og tysk*. Festskrift til Viggo Sørensen og Ove Rasmussen udgivet på Viggo Sørensens 70-årsdag den 25. februar 2011, Aarhus: Aarhus Universitet, Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning, Nordisk Institut, 207-224.
- Kristiansen, Tore, Nicolai Pharao & Marie Maegaard. 2013. Controlled manipulation of intonational difference: An experimental study of intonation patterns as the basis for language-ideological constructs of geographical provenance and linguistic standardness in young Danes. I: Kristiansen & Grondelaers (red.): *Language (De)standardization in Late Modern Europe: Experimental Studies*, 355-374. Standard Language Ideology in Contemporary Europe 2. Oslo: Novus.
- Lie, Svein. 2010. Standardtalemålet – fins det? I: *Språklig samling* 1: 3-7.
- Madsen, Lian Malai, Janus Spindler Møller & Martha Karrebæk. (fthc.) *Everyday Linguaging. Collaborative research on the language use of children and youth*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Maegaard, Marie. 2007. Udtalevariation og –forandring i københavnsk – en etnografisk undersøgelse af sprogbrug, sociale kategorier og social praksis blandt unge på en københavnsk folkeskole. I: *danske talesprog* Bind 8. København: Nordisk Forskningsinstitut, Afdeling for Dialektforskning/C.A.Reitzels forlag.
- Maegaard, Marie, Torben Juel Jensen, Tore Kristiansen & Jens Normann Jørgensen. 2013. Diffusion of Language Change: Accommodation to a Moving Target. I: *Journal of Sociolinguistics* 17(1): 3-36.
- Mattheier, Klaus J. 1997. Über Destandardisierung, Umstandardisierung und Standardisierung in modernen europäischen Standardsprachen. I: Mattheier & Radtke (eds.): *Standardisierung und Destandardisierung europäischer Nationalsprachen*, Frankfurt: Peter Lang, 1-9.
- Monka, Malene. 2013. Sted og sprogforandring – en undersøgelse af sprogforandring i virkelig tid hos mobile og bofaste informanter fra Odder, Vinderup og Tinglev. I: *danske talesprog* 13, København: Nordisk Forskningsinstitut, Afdeling for Dialektforskning & Museum Tusulanums forlag.
- Mæhlum, Brit. 2009. Standardtalemål? Naturligvis! En argumentasjon for eksistensen av et norsk standardtalemål. I: *Norske Lingvistiske Tidsskrift* 27/1: 7-26.
- Mæhlum, Brit & Unn Røyneland. 2012 *Det norske dialektlandskapet*. Innføring i studiet av dialekter. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Neteland, Randi. 2013. Industristedtalemål og dialektendring. I: *Norske Lingvistiske Tidsskrift* 31, 76-97.
- Nielsen, Niels Åge. 1959. *De jyske dialekter*. København: Gyldendal.

- Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 27/1: Tema: Standardtalemål?
- Omdal, Helge. 1994. *Med språket på flyttefot*. Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 35. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Pedersen, Inge Lise. 2003. Traditional dialects of Danish and the de-dialectalization 1900-2000. I: *International Journal of the Sociology of Language* 159: Kristiansen & Normann Jørgensen (eds.): The Sociolinguistics of Danish, 9-28.
- Pedersen, Inge Lise. 2009. *Fra folkemål til multietnolekt – og 23 andre artikler inden for nordisk dialektologi, sociolingvistik og sprogshistorie*, redigeret af Frans Gregersen & Tore Kristiansen, Oslo: Novus forlag.
- Pedersen, Inge Lise. 2009a. Standardtalesprogets tilblivelse og rolle i Danmark. I: *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 27/1: 159-178.
- Pedersen, Inge Lise. 2010 The role of social factors in the shaping of language attitudes – with an evaluation of the concept of *life style*. I: *International Journal of the Sociology of Language* 204: Kristiansen & Sandøy (eds.): The linguistic consequences of globalization: The Nordic countries, 129-150.
- Pedersen, Karen Margrethe. 1999. Genusforenklingen i københavnsk. I: *danske folkemål Bind 41*, 79-106.
- Pharao, Nicolai & Gert Foget Hansen. 2010. Prosody in the Copenhagen Multiethnolect. I: Pia Quist & Bente Ailin Svendsen (eds.), *Multilingual Urban Scandinavia. New linguistic practices*, 79-95. Bristol: Multilingual Matters.
- Quist, Pia. 2012 *Stilistisk praksis. Unge og sprog i den senmoderne storby*. København: Museum Tusulanums forlag.
- Quist, Pia & Bente Ailin Svendsen (red.). 2012. *Multilingual Urban Scandinavia. New linguistic Practices*. Multilingual Matters. Bristol: Multilingual Matters.
- Rambø, Gro-Renée. 2014. Språksosiologi og norsk språkhistorieskriving, I: *Maal og Minne* 2014/2: 18-55.
- Renfrew, Colin. 1989. *Archaeology and Language. The Puzzle of Indo-European Origins*. London: Penguin.
- Røyneland, Unn. 2005. *Dialektnivellering, ungdom og identitet. Ein komparativ studie av språkleg variasjon og endring i to tilgrensande dialektområde, Røros og Tynset*. Acta Humaniora 231. Oslo: Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Røyneland, Unn. 2010 Vertical convergence of linguistic varieties in a language space. I: Auer & Schmidt (eds.), *Language and Space. An International Handbook of Linguistic Variation* 1. *Theories and Methods*, 259-274. Berlin/New York: De Gruyter Mouton.
- Sandøy, Helge. 2009. Standardtalemål? Ja, men...! Ein definisjon og ei drøfting av begrepet, *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 27/1: 27-48.

- Sane, Henrik Zip. 2000. *Billige og villige? Fremmedarbejdere i fædrelandet ca. 1800-1970*. Studierækken fra Farums arkiver og museer. Farum: Farums arkiver og museer.
- Skautrup, Peter. 1944-68. *Det Danske Sprogs Historie I-IV* (DSH). København DSL & Gyldendal.
- Skautrup, Peter. 1944. Hvorledes dansken blev til, optrykt i Skautrup, 1976: 85-87.
- Skautrup, Peter. 1952. Sammenhænge i dialektal udvikling, optrykt i Skautrup 1976: 126-32.
- Skautrup, Peter. 1976. *Dansk sprog og kultur*. Udvalgte afhandlinger og artikler 1921-71, København: Gyldendal.
- Solheim, Randi. 2009. Dialect development in a melting pot: The formation of a new culture and a new dialect in the industrial town of Høyanger, I: *Nordic Journal of Linguistics* 32/2: 191-206.
- Stalin, Joseph V. 1950 Marxism and Problems of Linguistics. Digitalt: marxists.org/reference/archive/stalin/works/1950/jun/20.htm
- Stjernholm, Karine. 2014. Oslos sosiolingvistiske udvikling, eller en typologisk framstilling av utviklinga i oslomål. I: *Maal og Minne* 2014/2: 56-91.
- Svahn, Margareta & Jenny Nilsson. 2014. *Dialektutjämning i Västsverige*. Göteborg: Institutet för språk- och folkminnen, Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg.
- Svendstrup, Christoph Hare & Jacob Thøgersen. 2009. On the discursive construction of “rigsdansk”, “jysk”, “københavnsk” and other varieties among adolescents in western Jutland. I: Maegaard et al (eds.), *Language attitudes, standardization and language change – perspectives on themes raised by Tore Kristiansen on the occasion of his 60th birthday*, 181-210. Oslo: Novus.
- Tagliamonte, Sali & Alexandra D’Arcy. 2009. Peaks beyond phonology: Adolescence, incrementation, and language change, *Language* 85/1: 58-108.
- Thing, Morten. 2008. *De russiske jøder i København 1882-1943*. København: Gyldendal.
- Thøgersen, Jacob. 2011 Talesprog i radioavisen: det kanoniserede talesprogs anatomi. I: *danske talesprog* 11. København: Nordisk Forskningsinstitut, Afdeling for Dialektforskning, Museum Tusulanums Forlag, 185-214.
- Thøgersen Jacob & Nicolai Pharao. 2013. Changing pronunciation but stable social evaluation. : *Penn Working Papers in Linguistics* 19/2: 191-201.
- Trudgill, Peter. 1986. *Dialects in Contact*. Oxford: Blackwell.
- Wienecke Andersen, Lena. 2014. Fra virkelighedens verden til ordbogens. Et studie i datastrukturering med henblik på betydningsbeskrivelse i Ømålsordbogen. Ph.d.-afh. København: Københavns Universitet.

Willerslev, Richard. 1981 Den slesvigske, svenske og russiske indvandring til København 1850-1914. I: *Historiske Meddelelser om København, Årbog* 1981: 84-123.

Willerslev, Richard. 1981a. Svenske gæstearbejdere i København. I: *Fortid og nutid* 29: 224-41.

Frans Gregersen

Professor

Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab/Sprogforandringscentret

Københavns Universitet

Njalsgade 136

DK-2300 København S

fg@hum.ku.dk